

## Հ Ա Շ Վ Ե Տ Վ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

### ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի 2021 թ. գիտական և գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքների մասին

#### 1. Կարևորագույն արդյունքները

**«Հայաստանը և հայությունը նորագույն ժամանակաշրջանում: Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն» թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան)** անգլերենով հրատարակվել է 1920-1930-ական թվականներին քեմալական Թուրքիային և Խորհրդային Ադրբեջանին բռնակցված հայկական տարածքների հիմնախնդրին վերաբերող կոլեկտիվ աշխատությունը, որով օտար ընթերցողը հնարավորություն է ունենում պատկերացում կազմել Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության սահմանների ձևավորման ընթացքի վերաբերյալ: Հիմնավորվում է այն փաստը, որ մինչև 2020 թ. թուրք-ադրբեջանական ագրեսիան Հայաստանի և Արցախի հանրապետությունների դեմ վերջիններիս կազմում գտնվող մի շարք տարածքներ օտարվել էին Խորհրդային Ադրբեջանին և Թուրքիային նշված տարիներին: Այն արդիական նշանակություն ունի ինչպես պատմագիտական, այնպես էլ քաղաքագիտական տեսանկյունից:

Ներկայացվել է իրար հետ սերտորեն կապված Մոսկվայի և Կարսի 1921 թվականի պայմանագրերի կնքման պատմությունը. Պայմանագրեր, որոնք խորը հետք են թողել Հայաստանի և հայ ժողովրդի պատմական և քաղաքական ճակատագրի վրա: Ներկայացվել են համանուն կոնֆերանսների դիվանագիտական նախապատրաստությունը, ընթացքը և ստորագրված պայմանագրերի տեքստերը՝ հավելվածով: Իրականացվել է պայմանագրերի հողվածների պատմա-քննական և համեմատական վերլուծություն: Հատուկ ուշադրություն է դարձված հայ-թուրքական տարածքային-սահմանային խնդիրներին: Հեղինակը փորձ է կատարել դիտարկել այդ պայմանագրերի օրինականություն, դրանց համապատասխանությունը միջազգային պայմանագրային իրավունքին: Փորձ է արվել նաև համադրել հայկական շահերը ոտնահարող այս երկու պայմանագրերի կնքման հանգամանքները, ինչպես նաև դրանք համեմատել ժամանակակից իրողությունների հետ:

#### 2. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները.

**«Հայոց պետականության հիմնախնդիրները հնագույն ժամանակներից մինչև 1918թ.» թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ ակ. Ա. Մելքոնյան)** հրատարակվել են.

- Աշոտ Մելքոնյանի «Պատմագիտական հետազոտություններ» ժողովածուն, որտեղ ներառվել են հեղինակի վերջին տասնամյակում զանազան գիտական հանդեսներում հրատարակված հոդվածները և գիտաժողովներում կարդացված զեկուցումները: Նյութերը վերաբերում են Հայոց ցեղասպանության, պետականության, ազգային-ազատագրական շարժումների, ժողովրդագրության պատմության և այլ հիմնախնդիրների:

- Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղությանի անտիպ աշխատությունները (աշխատա-սիրությամբ Հ. Ամիրջանյանի), որտեղ ներկայացվել են XVIII դարի հայ հոգևոր, քաղաքական ու մշակութային գործիչ, ռուսահայ թեմի առաջնորդ Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղությանի «Օրագրութիւն» և «Դաւթար» աշխատությունների բնագրային տարբերակները՝ ծանոթագրություններով ու նախաբանով: Դրանք կարևորագույն սկզբնաղբյուրներ են ռուսահայ գաղթօջախի ուսումնասիրության համար:

- «Հայաստանի Ա. Հանրապետության 100-Ամեակ» ժողովածուն, որտեղ ներառված են 2018 թ. մարտին Անթիլիասում տեղի ունեցած գիտաժողովի նյութերը:

**«Հայաստանը և հայությունը նորագույն ժամանակաշրջանում: Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն» թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան)** հրատարակվել են.

- Վալերի Թունյանի «Фальсификации истории Армянского вопроса и Геноцида армян в западной историографии. Конец XX в. - начало XXI в.» աշխատությունը, որտեղ կատարվել է Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ մի շարք արտասահմանյան պատմաբանների քաղաքական առասպելական տեսակետների վերլուծություն, որոնք վերաբերում են այդ հարցերի ծագմանը, էվոլյուցիային և զարգացմանը, ինչպես նաև հայ ժողովրդի ազատության ազգային ուղու մասին պատկերացումներին: Ցույց է տրվել 1915 թ. Հայկական Գողգոթայի պատմական իրողությունների մասին կատարվող որոշումների համապատասխանությունը: Քննադատաբար դիտարկվել են առասպելների նպատակային ուղղվածության և կեղծարար պատմաբանների հայացքների առանձնահատկությունները: Անդրադարձ է կատարվել Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ գերտերությունների քաղաքականությանը, դրանց կարևորությունը ժխտելու Թուրքիայի և Ադրբեջանի փոխգործակցությանը:

- Արծվի Բախչինյանի և Հակոբ Ասատրյանի «Հայերը Չեխիայում և Սլովակիայում (սկզբից մինչև մեր օրերը)» աշխատությունը, որտեղ ներկայացվել է Չեխոսլովակիայում հայության ներկայության պատմությունը, հայերի չեխերի ու սլովակների միջև եղած պատմամշակութային կապերը:

- Կլիմենտ Հարությունյանի «Морские летчики-армяне в Великой отечественной войне (1941-1945 гг.)» մենագրությունը, որտեղ ՌԴ ՊՆ կենտրոնական ռազմածովային արխիվի նորահայտ տվյալների հիման վրա լուսաբանվել են հայ ծովային օդաչուների սխրանքները Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին (1941-1945 թթ.):

- «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին: Պրակ Ա» ժողովածուն, որտեղ ընդգրկվել են Հայր Առնոյ Ալիշանի ծննդյան 200-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերը: Այն հսկայական ծավալի նյութ է պարունակում հայկական գաղթօջախների բնակչության թվաքանակի, տնտեսության, օտար ազգերի հետ ունեցած փոխհարաբերությունների, հայ ազգաբնակչության մշակույթի, կրթության և ներհամայնքային կյանքի բազմաթիվ իրողությունների վերաբերյալ:

- «Սիրիահայերի հիմնահարցեր պատմություն և արդիականություն» ժողովածուն, որտեղ ընդգրկվել են 2017 թ. հունիսի 26-ին Պատմության ինստիտուտում սիրիահայերի պատմության ու արդիականության հիմնահարցերին նվիրված հանրապետական գիտաժողովի նյութերը:

**«Աղբյուրագիտություն և պատմագրություն» թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա. Շահնագարյան)** հրատարակվել են.

- Armenia in Documents of the U.S. Department of State, 1917-1920 /Compiled and transl. By Gayane G. Makhmourian ժողովածուն, որտեղ ընդգրկվել են ԱՄՆ պետական դեպարտամենտի փաստաթղթերն ու նյութերը, որոնք քաղված են Հայաստանի ազգային արխիվից, ներկայացնում են ԱՄՆ քաղաքական վարքագծի ձևավորումն ու Միացյալ Նահանգների մատուցած օգնությունն Հայաստանի Առաջին Հանրապետությանը՝ 1918-1920 թթ. տիրող ծանրագույն վիճակը հաղթահարելու գործում: Նյութը պատմում է հայերի և նրանց ապագայի հետ առնչվող 1919-1920 թթ.

Փարիզի հաշտության վեհաժողովում անցկացված բանակցությունների, գեներալ Ջ. Հարբորդի ռազմական առաքելության, ճամփորդության և առաջարկների, ՀՀ կառավարության՝ ամերիկյան վարչակարգի հետ համագործակցելու մասին: Ժողովածուն ներառում է ՀՀ ղեկավարության նամականին ԱՄՆ նախագահ Վ. Վիլսոնի և ապագա նախագահ Հ. Հուվերի հետ, ինչպես նաև այն ամենը, ինչ Հայաստանին էր վերաբերում 1919-1920 թթ. Փարիզյան բանակցություններում:

- ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական հոդվածների ժողովածուի 2 համար:

### 3. Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները.

**«Հայկական հարցը միջազգային հարաբերություններում (1895-1923 թթ.)»** թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ ակ. Ա. Մելքոնյան) ուսումնասիրվել են Հայաստանի ազգային արխիվում պահվող փաստաթղթերը, ԳԱԱ հիմնարար և Հայաստանի ազգային գրադարաններում պահվող թերթերն ու գրքերը: Հրատարակվել է 4 գիտական հոդված, գիտաժողովներում ներկայացվել է 1 զեկուցում:

**«Գրատպությունը Արևելյան Հայաստանում. ցարական վարչակարգի հաստատումից մինչև Հայաստանի Հանրապետության խորհրդայնացումը (1828-1920 թթ.)»** թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Հ. Սուքիասյան) հրատարակվել է հոդվածների մեկ ժողովածու, 3 գիտական հոդված, գիտաժողովներում ներկայացվել է 2 զեկուցում: «Գրատպությունը Արևելյան Հայաստանում 1828-1920 թվականներին» հոդվածների ժողովածուն, որտեղ ուսումնասիրվել են Արևելյան Հայաստանի տարածքում տպարանների հիմնադրման ու գործունեության հանգամանքները, այդ թվում՝ գրքի ու մամուլի գրաքննությանն առնչվող խնդիրները, Բազելյան բողոքական քարոզիչների՝ 1827 թ. Շուշիում հիմնադրած տպարանի, Բաղդասար մետրոպոլիտ Հասան-Ջալալյանցի ու Մահտեսի-Հակոբյանցների տպարանների գրահրատարակչական գործունեությունը, ունեցած հրատարակությունները, ԿՀԲԸ Շուշիի մասնաճյուղի գրադարան-ընթերցարանի կազմակերպմանն ու գործունեությանն առնչվող հարցերը, բացահայտվել է 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի արևելահայ մանր հրատարակությունների աղբյուրագիտական նշանակությունը, Հայաստանի Հանրապետությունում տպագրական գործի կազմակերպումը, «արգելված գրականության» գոյության, գրքերի տարածման ու ունեցած նկատելի մշակութային ազդեցության խնդիրները: Այս հարցերն ուսումնասիրելիս կարևոր է եղել Հայաստանի ազգային արխիվում, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում, Գրականության և արվեստի թանգարանում, Վրաստանի ազգային արխիվում պահվող փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը: Հետազոտության ընթացքում ի հայտ են եկել Արևելյան Հայաստանի տարածքում տպագրված և մինչ այս ուսումնասիրողների համար անհայտ (ուստի և «Հայ գրքի» մատենագիտական ցանկերից դուրս մնացած) երկու տասնյակից ավել գրքեր և գրքերի մասին տեղեկություններ: Սա աշխատանքի կիրառական կողմն է: Արդյունքում արժեքավոր եզրահանգումներ ու հետևություններ են արվել 19-րդ դարում և 20-րդ դարասկզբին Արևելյան Հայաստանում գրահրատարակչության կազմակերպման վերաբերյալ:

**«Խորհրդային Հայաստանի պատմության «սպիտակ էջերը». ազգային զարթոնքից մինչև անկախություն (1965-1991 թթ.)»** թեմայի շրջանակներում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան) հրատարակվել է Գ. Ժամհարյանի՝ Խորհրդային Հայաստանում ազգային

գարթոնքի գաղափարական վերահսկողության և սոցիալական արձագանքներին նվիրված հոդվածը, որտեղ քննության են ենթարկվել 1965 թ. ապրիլի 24-ին Երևանում տեղի ունեցած իրադարձությունները և դրանց հանրային արձագանքները: Յույց է տրվել, որ, չնայած կուսակցական, պետական և մտավորականության շրջանակներում այս իրադարձությունների լայն հնչեղությանը՝ դրանք սովորական խորհրդային քաղաքացիների մոտ լայն արձագանք չեն ստացել:

Հայաստանի ազգային արխիվում և նրա մասնաձյուղում առկա փաստաթղթերը հնարավորություն են տալիս ուսումնասիրության նյութ դարձնել 1960-70-ական թվականներին խորհրդային համակարգի թվացյալ կայունության խութերը, թերություններն ու չարաշահումները, վեր հանել 1970-ական թվականներին հայրենադարձներին առնչվող խնդիրները:

#### 4. Կիրառական մշակումներ /չկան/

**5. Ինստիտուտի կողմից 2021 թ. հրապարակումների ցանկը  
Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր**

1. Բախչինյան Ա.Հ., Ասատրյան Հ.Լ., Հայերը Չեխիայում և Սլովակիայում (սկզբից մինչև մեր օրերը), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 247 էջ:
2. Էդուարդ Լիպարիտի Դանիելյան. կենսամատենագրություն (կազմողներ՝ Ա. Դումիկյան, Ռ. Ղազարյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 45 էջ:
3. Հայաստանի Ա. Հանրապետության 100-Ամեակ, Գիտաժողովի Նիւթեր (Անթիլիաս, 21–23 Մարտ 2018), Անթիլիաս-Լիբանան, Տպարան Կաթողիկոսության Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 2021, 576 էջ:
4. Հայոց պատմության հարցեր (գիտական հոդվածների ժողովածու), N1 (22), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 246 էջ:
5. Հայոց պատմության հարցեր (գիտական հոդվածների ժողովածու), N2 (23), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 247 էջ:
6. Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղությանի անտիպ աշխատությունները (աշխատասիրությամբ Հ.Հ. Ամիրջանյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 196 էջ:
7. Ղարախանյան Վ.Մ., Խորհրդային հատուկ ծառայությունների հայ աշխատակիցները (1920-1940-ական թթ.), Ե., «Տիր» հրատ., 2021, 74 էջ:
8. Մարության Ա.Յ., Թուրքական պետության կողմից ցեղասպանության ընթացքում և դրանից հետո հայերի ունեզրկման քաղաքականության իրագործման քննական վերլուծություն, «Հայոց ցեղասպանության մշակութային և նյութական հետևանքների հաղթահարման մեթոդաբանությունն ու գործիքակազմը, կոլեկտիվ մենագրություն (համահեղինակներ՝ Մ. Գասպարյան, Ա. Աստոյան, Ա. Ոսկանյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, էջ 8-84:
9. Մարության Ա.Յ., Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հնարավոր գործընթացի վրա քաղաքական գործոնների ազդեցությունը, «Հայոց ցեղասպանության մշակութային և նյութական հետևանքների հաղթահարման մեթոդաբանությունն ու գործիքակազմը», կոլեկտիվ մենագրություն (համահեղինակներ՝ Մ. Գասպարյան, Ա. Աստոյան, Ա. Ոսկանյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, էջ 538-625:
10. Մարության Ա.Յ., Թուրքական պետության կողմից ցեղասպանության ընթացքում և դրանից հետո հայերի ունեզրկման քաղաքականության իրագործման քննական վերլուծություն, «Հայոց ցեղասպանության մշակութային և նյութական հետևանքների հաղթահարման մեթոդաբանությունն ու գործիքակազմը, կոլեկտիվ մենագրություն (համահեղինակներ՝ Մ. Գասպարյան, Ա. Աստոյան, Ա. Ոսկանյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, էջ 8-84:
11. Մարության Ա.Յ., Հայոց ցեղասպանության հետևանքների հաղթահարման հնարավոր գործընթացի վրա քաղաքական գործոնների ազդեցությունը, «Հայոց ցեղասպանության մշակութային և նյութական հետևանքների հաղթահարման մեթոդաբանությունն ու գործիքակազմը», կոլեկտիվ մենագրություն (համահեղինակներ՝ Մ. Գասպարյան, Ա. Աստոյան, Ա. Ոսկանյան), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, էջ 538-625:
12. Մելքոնյան Ա.Ա., Պատմագիտական հետազոտություններ, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 489 էջ:

13. Միրիահայերի հիմնահարցեր. պատմություն և արդիականություն հանրապետական գիտաժողովի (26 հունիսի, 2017 թ.) նյութեր, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 234 էջ:
  14. Սուրիայյան Հ.Կ., Պետոյան Ս.Հ., Գրատպությունը Արևելյան Հայաստանում 1828-1920 թվականներին (հողվածների ժողովածու), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 238 էջ:
  15. Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին: Պրակ Ա: Հայր Ղևոնդ Ալիշանի ծննդյան 200-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 404 էջ:
  16. Акопян А.М., Московский и Карсский договоры в судьбе армянского народа, Ер., Изд. “Гитутюн” НАН РА., 2021, 199 с.+4 с. илл.
  17. Арутюнян К.А., Морские летчики-армяне в Великой отечественной войне (1941-1945 гг.), Ер., Инст. ист. НАН РА, 2021, 109 с.
  18. Марукян А.Ц., Новые тенденции в процессе отрицания Геноцида армян (о попытках отрицания геноцида армян российскими историками М.Мейером и О.Кузнецовым), коллективная монография «Столетие подписания Московского и Карсского договоров 1921 года и проблемы их денонсации», (соавторы: Захаров В.А., Бекларян Л.А., Гаспарян М.Ю., Микаелян А.Д., Васьков М.А.), Москва-Ереван, изд. «Эдит принт», 2021, с. 188-217.
  19. Марукян А.Ц., Основные направления деятельности внешнеполитического ведомства России в Армянском вопросе в годы Геноцида армян, коллективная монография “Столетие подписания Московского и Карсского договоров 1921 года и проблемы их денонсации», (соавторы: Захаров В.А., Бекларян Л.А., Гаспарян М.Ю., Микаелян А.Д., Васьков М.А.), Москва-Ереван, изд. «Эдит принт», 2021, с. 205-217.
  20. Марукян А.Ц., Положения Севрского договора непосредственно и косвенно касающиеся восстановления нарушенных прав и материального ущерба армянского народа вследствие геноцида, коллективная монография «Столетие подписания Московского и Карсского договоров 1921 года и проблемы их денонсации», (соавторы: Захаров В.А., Бекларян Л.А., Гаспарян М.Ю., Микаелян А.Д., Васьков М.А.), Москва-Ереван, изд. «Эдит принт», 2021, с. 397-410.
  21. Марукян А.Ц., Историко-правовой анализ советско-турецкого Московского договора 1921 года «О дружбе и братстве», коллективная монография «Столетие подписания Московского и Карсского договоров 1921 года и проблемы их денонсации», (соавторы: Захаров В.А., Бекларян Л.А., Гаспарян М.Ю., Микаелян А. Д., Васьков М.А.), Москва-Ереван, изд. «Эдит принт», 2021, с. 509-521.
  22. Тунян В.Г., Князь В.О. Бебутов, Ер., изд. “Чартарагет”, 2021, 160 с.
  23. Khachatryan K.H., Sukiasyan H.K., Badalyan G.M., The annexation of Armenian territories to Turkey and Soviet Azerbaijan in the 1920 s – 1930 s, Y., “Institute of History of NAS RA”, 2021, 153 pages + 1 inlay and 2 maps.
- Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր որոնք լույս են տեսել 2021 թ., բայց թվագրված են 2020 թ. և դուրս են մնացել 2020 թ. հաշվետվությունից***
24. Հայոց պատմության հարցեր (գիտական հողվածների ժողովածու), N21, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2020, 176 էջ:
  25. Тунян В.Г., Фальсификации истории Армянского вопроса и Геноцида армян в западной историографии. Конец XX в.-начало XXI в., Ер., Инст. ист. НАН РА, 2020, 172 с.

26. Armenia in Documents of the U.S. Department of State, 1917-1920 /Compiled and transl. By Gayane G. Makhmourian. Ed. V.R. Aglyan, Y., Institute of History NAS of Armenia, 2020, 560 p.

### **Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ**

27. Մելքոնյան Ա.Ա., Ավետիսյան Հ., Մովսիսյան Ա., Հովհաննիսյան Պ., Դանիելյան Է., Բարխուդարյան Վլ., Հարությունյան Գ., Չոբանյան Պ., Հայոց պատմություն: 10-րդ դաս. Ընդհանուր և բնագիտամաթիլական հոսքեր, Ե., «Զանգակ», 2021, 240 էջ:
28. Թամարյան Ջ.Լ., Հայերեն-վրացերեն զրուցարան, Ե., «Հեղինակային» հրատ., 2021, 360 էջ:

### **Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ**

1. Ադամյան Ն.Ս., Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության լիազորների զեկուցագրերը գաղթականների ու որբերի վիճակի և ցուցաբերած օգնության վերաբերյալ (1915–1917 թթ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2021, էջ 266–278:
2. Ադամյան Ն.Ս., «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» հիմնադրման 140-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողով՝ «Բարեգործությունը հայոց մեջ», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 311-313:
3. Ազատյան Շ.Խ., Հայաստանի քրիստոնեական դարձը և հայոց գրերի ստեղծումը. Մարտահրավերներ, որ խթան դարձան /Conversion to Christianity and the Creation of the Armenian Alphabet Challenges That Became a Catalyst, <https://www.evnreport.com/magazine-issues/conversion-to-christianity-and-the-creation-of-the-armenian-alphabet>
4. Ալեքսանյան Հ.Ս., Հայության թվակազմն ու տեղաբաշխումը Կուրբանում (ըստ 1926-1989 թթ. Համամիութենական մարդահամարների տվյալների), Ե., «Հայաստանը 1945-1965 թթ.» գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, 2021, էջ 265-275:
5. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ղուկաս Կարնեցու տպագրական գործունեության շուրջ, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի», N1, 2021, էջ էջ 72-82:
6. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ղուկաս Կարնեցու քաղաքական հայեցակարգը Հայաստանի ազատագրության վերաբերյալ (XVIII դ. վերջ), Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, т. XII, N1, 2021, էջ 51–57:
7. Ամիրջանյան Հ.Հ., Հովսեփ Արղությանի գործունեությունը՝ ուղղված ռուսահայ թեմում հայոց դավանանքի պահպանմանը», Գիտական աշխատություններ, Գյումրի, հտ. 24, N1, 2021, էջ 39-51:
8. Ավագյան Բ.Ռ., «Սիրիահայերի միություն» հասարակական կազմակերպության աջակցությունը Հայաստան ներգաղթած հայրենակիցներին գործարար ոլորտում (2013-2018 թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2021, էջ 34-52:
9. Ավագյան Բ.Ռ., Սիրիայի հայ համայնքի ճգնաժամը աշխարհաքաղաքական գործընթացների համատեքստում (2011-2018 թթ.), «Սիրիահայերի հիմնահարցեր. պատմություն և արդիականություն» հանրապետական գիտաժողովի (2017 թ., 26 հունիսի) նյութեր, Ե., 2021, էջ 166-186:

10. Ավագյան Բ.Ռ., «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին». միջազգային երկրորդ գիտաժողովը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 308-310:
11. Ավետիսյան Ս.Ռ., ՀԽՍՀ Կարմիր խաչի ընկերության աշխատանքները հետպատերազմյան տարիներին (1945-1950 թթ.), Ե., «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», N2, 2021, էջ 3-31:
12. Բախչինեան Ա.Հ., Իսպանիայի քաղաքացիական պատերազմը և հայերը, Պեյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 41, 2021, էջ 83-94:
13. Բախչինյան Ա.Հ., Իրաքահայության նպաստն իրաքյան և միջազգային մշակույթին, «Իրաքի հայերը». գիտաժողովի նիւթեր, 2017, մայիսի 29-31, Պեյրութ, 2021, էջ 607-626:
14. Գասպարյան Դ.Վ., Գեղարվեստի և պատմության սահմանագիծը (ըստ Համաստեղի «Մպիտակ ձիավորը» վեպի), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2021, էջ 150-172:
15. Գասպարյան Դ.Վ., Պետրոս Դուրյանի գեղարվեստական աշխարհը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 32-60:
16. Գրիգորյան Ս.Ս., Իսլամական արմատականությունը Ուզբեկստանում (20-րդ դարի վերջ-21-րդ դարի սկիզբ), Ե., «Регион и мир» հանդես, N3, 2021, էջ 15-20:
17. Գևորգյան Զ.Հ., Միջերկրականի մարզարիտը. Կիլիկյան Հայաստանը Արևելք-Արևմուտք առևտրային խաչմերուկում /The Pearl of the Mediterranean: Cilician Armenia at the Crossroads of East-West Trade, <https://www.evnreport.com/magazine-issues/the-pearl-of-the-mediterranean-cilician-armenia-at-the-crossroads-of-east-west-trade>
18. Գևորգյան Զ.Հ., Համակեցությունը, բարոյականությունը և առևտուրը Կիլիկյան Հայաստանի առօրեականության դրվագներում, «Տոնագիր» գիտական ժողովածու Լեւոն Տեր-Պետրոսյանի 75-ամյակի առթիվ, Ե., 2021, էջ 84-99:
19. Դանիելյան Մ.Դ., Թամարա Ադամյանի հեղափոխական գործունեությունը, Ե., «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», N2, 2021, էջ 32-55:
20. Եսոյան Մ.Ա., Եգիպտահայ առաջին պարբերականը. «Արմավենի», Ե., «Եվրոպական համալսարան» գիտական հոդվածների ժողովածու, N12 (01), 2021, էջ 320-331:
21. Եսոյան Մ.Ա., Եգիպտահայ «Փինիկ» պարբերականը., Ե., «Եվրոպական համալսարան» գիտական հոդվածների ժողովածու, N12 (02), 2021, էջ 304-316:
22. Զաքարյան Լ.Ս., ՀՀ Գերագույն խորհրդի գործունեությունը 1990-1991 թթ., Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, N6, 2021, էջ 61-67:
23. Թոխաթյան Կ.Ս., Հայաստանի պատմության թանգարանի նյութերի կիրառումը ժայռապատկերաբանական հետազոտություններում, ՀՀ անկախության 30-ամյա հոբելյանին նվիրված հանրապետական գիտաժողովի (Երևան, 28-30 սեպտեմբերի 2021) նյութերի ժողովածու, Ե., 2021, էջ 66-70:
24. Թորոսյան Վ.Հ., Ո՞ր կաթողիկոսին է «Դաշանց թղթում» կերպավորել Սբ. Գրիգոր Լուսավորիչը, Ս. Էջմիածին, թիվ Զ., «Էջմիածին», 2021, էջ 12-30, թիվ Է., էջ 75-87:
25. Խաչատրյան Կ.Հ., Մուրադյան Հ.Ղ., Մուքիսայան Հ.Կ., Աշոտ Մելքոնյան. կյանքը գիտության մեջ (ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N1, 2021, էջ 318-327:
26. Խաչատրյան Հ.Ա., Մասանյան վարչակարգի՝ մարզպանությունների հաստատումն Այսրկովկասում, Ե., «Մերձավոր Արևելք», N15, էջ 97-114:



27. Խառատյան Ա.Ա., Կարապետյան Ա.Հ., Հիշողության և պահանջի անժամանցելի ներուժը, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 252-257 (գրախոսություն):
28. Խառատյան Ա.Ա., Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքության և Էջմիածնի կաթողիկոսության փոխհարաբերությունները XVIII դարում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2021, էջ 18-33:
29. Խուդինյան Գ.Ս., Ինքնության ճգնաժամի անատոմիան, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N1, 2021, էջ 3-8:
30. Խուդինյան Գ.Ս., ՀՀ անկախության 30-ամյակին ընդառաջ, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2, 2021, էջ 3-7:
31. Խուդինյան Գ.Ս., Նիկոլ Դումանի «Նամականի»-ն, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2, 2021, էջ 250-257 (գրախոսություն):
32. Խուդինյան Գ.Ս., Քաղաքակրթական միջանցքների բախումը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2021, էջ 3-7:
33. Խուդինյան Գ.Ս., Պանթիրքական դիմակահանդեսի փայլն ու թշվառությունը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N4, 2021, էջ 3-8:
34. Կարապետյան Ա.Հ., Հովհաննես Թումանյան, Նորահայտ փաստաթղթեր (աշխատասիրությամբ՝ Հ.Կ. Սուքիասյանի), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2019, 120 էջ, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N1, 2021, էջ 287-290 (գրախոսություն):
35. Կարապետյան Ա.Հ., Հովհաննես Թումանյանի գործունեությունը Հայկական հարցի հորվույթում, «Թումանյան-150 գիտական հոդվածների ժողովածու», Ե., 2021, էջ 87-96:
36. Կարապետյան Ա.Հ., Առաջաբան, Ռուզան Սահակյան, Ազգային զարթոնքի շեփորահարը, Ե., «Լուսակն» հրատ., 2021, էջ 3-5:
37. Կարապետյան Ա.Հ., Ղևոնդ Ալիշանը Որպես «Բազմավեպի» խմբագիր, «Ղևոնդ Ալիշան- 200» (հոբելյանական միջազգային գիտաժողովի նյութեր), Երևան, 2020 թ., հուլիսի 6-8), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2021, էջ 118-125:
38. Կոնինյան Մ.Կ., Հայկական մշակութային ժառանգության նկատմամբ երիտթուրքերի «մշակութային ցեղասպանության» քաղաքականության շարունակությունը քեմալականների կողմից 1920-ական թվականներին, Ե., «Գիտական Արցախ», N4 (11), 2021, էջ 54-63:
39. Հակոբյան Ա.Ս., Մոսկվայի 1921 թ. մարտի 16-ի (18-ի) պայմանագիրը հայ ժողովրդի ճակատագրում, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N1, 2021, էջ 9-57:
40. Հակոբյան Ա.Ս., Կարսի 1921 թ. հոկտեմբերի 13-ի պայմանագիրը հայ ժողովրդի ճակատագրում. քննական հայացք 100-ամյա հեռավորությունից, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2021, էջ 8-65:
41. Հակոբյան Հ.Հ., Հոգևոր և աշխարհիկ իշխանությունների փոխհարաբերությունը Մեծ Հայքի թագավորությունում Արտաշեսյան դինաստիայի օրոք, Ե., «Դպրատուն հանդես», N1, 2021, էջ 106-118:
42. Հակոբյան Հ.Հ., XVI դարի Ռեֆորմացիայի ներքին և արտաքին պատճառները, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2021, էջ 73-84:
43. Հակոբյան Հ.Հ., Հոետորական միջոցների կիրառությունը Վազգեն Ա կաթողիկոսի խոսքում, Պէրյութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 41, 2021, էջ 467-478:
44. Հայրապետյան Ա.Ս., Ալեքսանդրապոլը ռուսական առաջին հեղափոխության հորձանուտում (1905–1907 թթ.), Գյումրի, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», հ. 24, պրակ 1, 2021, էջ 52-63:

45. Հարությունյան Մ.Գ., Արցախի Գյուլիստան գյուղի ձեռագրական ժառանգությունը XVII դ. երկրորդ կեսին, Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, т. XII, N 2, 2021, с. 79-83.
46. Հարությունյան Մ.Գ., Արցախի Խանածախ գյուղի երկու անտիպ ձեռագրեր (XVII դարի երկրորդ կես), Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, т. XII, N 5, 2021, с. 54-61.
47. Հարությունյան Մ.Գ., Շուշիում մշակութային արժեքների ոչնչացումից փրկված՝ XVIII դարի վերջի և XIX դարի ձեռագրերը, Ադրբեջանի ցեղասպանական վարքը. պատմություն և արդիականություն (իրավաքաղաքական գնահատականից մինչև միջազգային դատարան): Միջազգային առցանց գիտաժողով՝ նվիրված Շուշիի հայ բնակչության ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին (Շուշի, 2020 թ. հունիսի 15–16), զեկուցումների ժողովածու, Ե., 2021, էջ 330–341:
48. Հովհաննիսյան Գ.Հ., Հայ ազգային-քաղաքական խնդիրները «Երիտասարդ Հայաստան» պարբերականում (1908-1914 թթ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2021, էջ 79-98:
49. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Ռուս-թուրքական գործակցությունը և 1921 թ. մարտի 16-ի Մոսկվայի պայմանագիրը Հայաստանյան պատմագիտության գնահատմամբ (1991-2020 թթ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2021, էջ 20-46:
50. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Հայաստանը ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտի 1917-1920 թթ. Փաստաթղթերում, ժողովածուի կազմող և թարգմանիչ՝ Գ. Մախմուրյան, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2020, 560 էջ, Armenia in Documents of the U. S. Department of State, 1917–1920. Compiled and translated by Gayane G. Makhmourian, Yerevan, Institute of History NAS of Armenia, 2020, 560 pages, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2021, էջ 315-322 (գրախոսություն):
51. Հովհաննիսյան Լ.Հ., 1921 թ. հոկտեմբերի 13-ի Կարսի պայմանագիրը Հայաստանյան արդի պատմագիտության գնահատմամբ (1991-2021 թթ.), Ե., «Վեմ» համահայկական հանդես, N4, 2021, էջ 319-337:
52. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Արցախի Հանրապետության և Հայաստանի (երրորդ) Հանրապետության հռչակման 30-րդ տարեդարձին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 303-307:
53. Հովսեփյան Մ.Վ., Հայկական պատմիրականությունների ակնկալիքները և Սևրի դաշնագիրն ըստ Կ. Պոլսի «Ճակատամարտ» և «Ժամանակ» օրաթերթերի հրապարակումների (1918-1920 թթ.), Ե., «Դրոշակ», N7, 2021, էջ 34-43:
54. Ղամբարյան Ա.Վ., Հայաստանի Առաջին Հանրապետության քաղաքացիական առաքելությունը ԱՄՆ (1919 թ. վերջ-1920 թ. սկիզբ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 134-148:
55. Ղամբարյան Ա.Վ., ԱՄՆ-ի կողմից Հայաստանի Հանրապետությանը ռազմական օգնության տրամադրման հարցը 1919 թվականին, Ե., «Վեմ» համահայկական հանդես, N4, 2021, էջ 28-48:
56. Ղարախանյան Վ.Մ., Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի գործունեության բուն տրամաբանությունը, Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», 2021, 6(17), էջ 33-41:
57. Մաղալեան Ա.Վ., Հայ եւ օտար ուղեգիրներ իրաքահայութեան մասին (ԺԷ.-ԺԹ. դարեր), «Իրաքի Հայերը. Գիտաժողովի Նիւթեր (29-31 Մայիս 2017)», Պէյրուք, 2021, էջ 51-58:

58. Մադայան Ա.Վ., Ղարաբաղի խանության և Օսմանյան կայսրության առնչությունների պատմությունից, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N32, 2021, էջ 5-26:
59. Մարուքյան Ա.Յ., Մուսավաթական Ադրբեջանի և Օսմանյան կայսրության համագործակցությունը Շուշիի հայ բնակչության կազմակերպման գործում, «Ադրբեջանի ցեղասպանական վարքը. Պատմություն և արդիականություն (Իրավաքաղաքական գնահատականից մինչև միջգաղափար դատարան)» Շուշիի հայ բնակչության ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին նվիրված միջազգային առցանց գիտաժողովի (Արցախի Հանրապետություն, ք. Շուշի 2020 թ. 15-16 հուլիսի) զեկուցումների ժողովածու, Ե., 2021, էջ 345-358:
60. Մարուքյան Ա.Յ., Մեծ Եղեռնի առաջին վավերագրողը. Շաւարշ Միսաքեան (խմբ. Ե. Փամբուքեան), Անթիլիաս, 2017, 483 էջ, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2021, էջ 263-276 (գրախոսություն):
61. Մարուքյան Ա.Յ., Կարսի 1921 թ. հոկտեմբերի 13-ի պայմանագրի գործադրման ընթացակարգերը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N4, 2021, էջ 301-318:
62. Մելքոնյան Ա.Ա., Հայկական տարածքների խնդիրը 1921 թ. Մոսկվայի և Կարսի պայմանագրերում (հայացք 100 տարի անց), Ե., «Գիտության աշխարհում», գիտահանրամատչելի հանդես, N1, 2021, էջ 12-21:
63. Մելքոնյան Ա.Ա., Մելիք Դարբինյանի արժեքավոր աշխատությունը, Մելիք Դարբինյան, Հայերի գաղթը (1826-1836), Ե., Հեղ. հրատ., 2021, էջ 5-6:
64. Մելքոնյան Ա.Ա., Ջալալ Տեր-Գրիգորյան (Մալյունյան), Ջավախքի արցախցի զավակը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 60-71:
65. Մելքոնյան Ա.Ա., Հայր Ղևոդ Ալիշանը հայագիտության ռահվիրա, «Ղևոդ Ալիշան-200» (հոբելյանական միջազգային գիտաժողովի նյութեր), Երևան, 2020 թ., հուլիսի 6-8), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2021, էջ 21-28:
66. Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանահայության ժողովրդագրության հարցերը 2000-ական թվականներին, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N1, 2021, էջ 73-86:
67. Նազարյան Լ.Ս., Բագրատունիների իշխանության տարածքները Տայքում և Կղարջքում VIII դ. վերջին-IX դ. սկզբին, «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի, N3 (24), 2021, 49-59:
68. Շագոյան Ա.Շ., Հայերը Թուրքեստանի քաղաքներում, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N1, 2021, էջ 96-106:
69. Շահնազարյան Ա.Ի., Խաղիսաղի տեղադրության շուրջ, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 20-27:
70. Շահնազարյան Ա.Ի., Տավուշ գավառի պատմությունից, Ե., «Հայագիտության հարցեր», N1, 2021, էջ 16-28:
71. Պետոյան Ս.Հ., Բագեյան բողոքական քարոզիչների՝ Շուշիում հիմնադրած տպարանի պատմությունը (1827-1835 թթ.), Ե., «Հայագիտության հարցեր», N1, 2021, էջ 45-66:
72. Պետոյան Ս.Հ., Շուշիի Մահտեսի-Հակոբյանցների տպարանը (1877-1905 թթ.), Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 107-128:
73. Պետոյան Ս.Հ., Բաղդասար մետրոպոլիտ Հասան-Ջալալյանցի տպարանում 1837-1840 թթ. հրատարակված գրքերի շուրջ, Ե., «Գեղարվեստի ակադեմիայի տարեգիրք», N1, 2021, էջ 120-140:
74. Պետոյան Ս.Հ., Բաղդասար մետրոպոլիտ Հասան-Ջալալյանցը և Շուշիի հայկական տպագրությունը, Մաս Ա., Ս. Էջմիածին, «Էջմիածին», Յուլիս (Է.), 2021, էջ 88-102:

75. Պետոյան Ս.Հ., Բաղդասար մետրոպոլիտ Հասան-Ջալալյանցը և Շուշիի հայկական տպագրությունը, Մաս Բ., Ս. Էջմիածին, «Էջմիածին», Սեպտեմբեր (Թ.), 2021, էջ 91-107:
76. Սահակյան Ռ.Օ., Գեղամ Հովհաննիսյան. Արփիար Արփիարյան հասարակական-քաղաքական հայացքներն ու գործունեությունը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2021, էջ 241-248 (գրախոսություն):
77. Սահակյան Ռ.Օ., Թովմաս Նազարբեկյանի անտիպ հուշերը: Ռազմական գործողությունները Կովկասյան ճակատում 1914 թ. հուլիսից մինչև 1916 թ. ապրիլի 26-ը: Տետր 10: 1916 թ. փետրվարի 4-ից մինչև մարտի 14-ը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2, 2021, էջ 258-289:
78. Սահակյան Ռ.Օ., Թովմաս Նազարբեկյանի անտիպ հուշերը: Ռազմական գործողությունները Կովկասյան ճակատում 1914 թ. հուլիսից մինչև 1916 թ. ապրիլի 26-ը: Տետր 11: 1916 թ. մարտի 13-ից մինչև ապրիլի 2-ը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2021, էջ 277-305:
79. Սահակյան Ռ.Օ., Սարգսյան Ռ., Խորհրդային Հայաստանում միլիցիայի միջին մասնագիտական դպրոց հիմնելու պատմությունից, Ե., «Բանբեր Հայաստանի արխիվներին», N1, 2021, էջ 119-158:
80. Սահակյան Ռ.Օ., Ալեքսանդրապոլի և գավառի թուրքական բռնազավթման մասին («Կոմունիստ» թերթի 1920-1921 թթ. հաղորդագրություններում), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 103-120:
81. Սայիյան Ա.Ս., Հայ-քրդական զինակցության խորհրդանիշը: Նորահայտ վավերագրեր Արտաշես Մուրադյանի կյանքի և գործունեության մասին, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N4, 2021, էջ 269-300:
82. Սարգսյան Ս.Թ., Բարձրարժեք ուսումնասիրություն Սևրի պայմանագրի և ԱՄՆ նախագահ Վ. Վիլսոնի իրավարար վճռի մասին, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 1, 2021, էջ 265-272 (գրախոսություն):
83. Սարգսյան Ս.Թ., Գաղափարական ներքին տարաձայնությունները Վերակազմյալ հնչակյանների հիմնադրման առաջին տարիներին, Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, т. XII, N 3, 2021, с. 85-89.
84. Սարգսյան Ս.Թ., Եգիպտահայ «Տեղեկատու» պարբերականը, Ե., «Регион и мир», научно-аналитический журнал, т. XII, N 6, 2021, с. 62-69:
85. Սարգսյան Ս.Թ., Կիլիկիա. 1920 թ. Օգոստոսի 4-ի ակտը և Միհրան Տամատյանի դերակատարությունը, Պէրոլթ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 41, 2021, էջ 235-247:
86. Սարգսյան Ս.Թ., Մ. Փորթուգալյան և Ա. Արփիարյան հարաբերությունները նոր լույսի ներքո, Ե., «Регион и мир» научно-аналитический журнал, т. XII, N 4, 2021, с. 89-93:
87. Սարգսյան Ս.Թ., Տրոյական ձիու էֆեկտը, Ե., «Регион и мир» научно-аналитический журнал, т. XII, N1, 2021, էջ 172-174:
88. Սարգսյան Ս.Թ., Իրատես գործիչն ու քաջարի մարտիկը, Ե., «Регион и мир» научно-аналитический журнал, т. XII, N2, 2021, էջ 84-92:
89. Սարգսյան Վ.Դ., Արցախյան վերջին գոյապայքարը, Վրաստանը, տարանցիկ նոր նախագծերը և Հայաստանի շրջափակման գործընթացը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2021, էջ 47-63:
90. Սարգսյան Վ.Դ., Վրաց Ուղղափառ եկեղեցու և Հայ Առաքելական եկեղեցու Վիրահայոց թեմի իրավական կարգավիճակի օրենսդրական կարգավորումը

հետխորհրդային Վրաստանում, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2021, էջ 134-149:

91. Սարգսյան Վ.Դ., Հայկական եկեղեցիների պատկանելության խնդիրը վրացական մամուլում (XXI դարի առաջին տասնամյակ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2021, էջ 72-102:

92. Ստեփանյան Գ.Ս., Հայերի էթնիկ գտումների և ցեղասպանական քաղաքականության իրագործման փուլերն Արևելյան Այսրկովկասում (XI-XX դդ.), Մաս Ա, Ե., «Գիտական Արցախ», N1, 2021, էջ 9-34:

93. Ստեփանյան Գ.Ս., Հայերի էթնիկ գտումների և ցեղասպանական քաղաքականության իրագործման փուլերն Արևելյան Այսրկովկասում (XI-XX դդ.), Մաս Բ, Ե., «Գիտական Արցախ», N2, 2021, էջ 15-38:

94. Ստեփանյան Գ.Ս., Հայերի էթնիկ գտումների և ցեղասպանական քաղաքականության իրագործման փուլերն Արևելյան Այսրկովկասում (XI-XX դդ.), Բ Մասի շարունակություն, Ե., «Գիտական Արցախ», N4, 2021, էջ 18-34:

95. Ստեփանյան Գ.Ս., Ղուբա քաղաքի հայերի պատմությունից (վաղ ժամանակներից մինչև 1920), Պէրոուք, «Հայկազեան Հայագիտական հանդես», հտ. 40, 2021, էջ 247-266:

96. Ստեփանյան Գ.Ս., Ճալեթի վանքը պատմության քառուղիներում, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N32, 2021, էջ 81-134:

97. Սուքիասյան Հ.Կ., Համլետ Յարութիւնեան (1948–2020), Պէրոուք, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. ԽԱ, 2021, էջ 784-786:

98. Վարդանյան Ա.Ս., Մամիկոնյանների իշխանական ընտանիքի տոհմաճյուղի մի ճշգրտում, Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N1, 2021, էջ 23-28:

99. Վարդանյան Ա.Ս., Մամիկոնյանները վերջին Արշակունիների օրոք, Ե., «Հայագիտության հարցեր», N2, 2021, էջ 21-32:

100.Տեր-Ղևոնդյան Վ.Ա., Թորոսյան Վ.Հ., Հայ-լատին եկեղեցական հարաբերությունների քաղաքական ենթահողը (XII 30-40-ական թթ.), Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N31, 2021, էջ 5-22:

101.Քոսյան Լ.Ս., Հայերի կրոնափոխությունն Օսմանյան կայսրությունում 1890-ական թվականներին, Ե., «Հայագիտության հարցեր», N1, 2021, էջ 83-89:

102.Օհանեան Ս.Տ., 1918ի Վանի վերջին նահանջը, գաղթականներու անցած ուղին, Պաքուպայի եւ Նահր Օմարի գաղթակայանները, «Իրաքի Հայերը. Գիտաժողովի Նիւթեր (29-31 Մայիս 2017)», Պէրոուք, 2021, էջ 155-172:

103.Օհանեան Ս.Տ., Պասրայի հայ համայնքը անցեալին եւ ներկայիս (Ակնարկ), «Իրաքի Հայերը. Գիտաժողովի Նիւթեր (29-31 Մայիս 2017)», Պէրոուք, 2021, էջ 297-312:

104.Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Հալեպահայ Ուսուցչական Միութեան գործունէութիւնը (1938-1946), Պէրոուք, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 41, 2021, էջ 171-198:

105.Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Սուրիոյ պատերազմը. Մարդասիրական, բարեսիրական եւ այլ կազմակերպութիւններու օժանդակութիւնը սուրիահայերուն, «Միջինասիական հիմնահարցեր. Պատմություն և արդիականություն», Հանրապետական գիտաժողովի (2017 թ., 26 հունիսի) նյութեր, Ե., 2021, էջ 211-230:

106.Айрапетян А.С., История революционного прошлого Александропольского гарнизона (1905-1906 гг.), Белгород, «Научные вести», Международный научный журнал, N6 (35), 2021, с. 9-18.

107. Бахчинян А.Г., Джон Апдайк и армяне, Ер., «Литературная Армения», N2, 2021, с. 169-175.

- 108.Гарибджанян С. Г., Биографии искусства в документах. Гарегин Левонян, Николай Токаский, Ե., «Արվեստագիտական հանդես», N2, 2021, էջ 241-248.
- 109.Гарибджанян С.Г., Ашхарабек Калантар, Ер., “Вестник общественных наук”, N3, 2021, с. 280-286.
- 110.Гарибджанян С.Г., Евгений Байбуртян, Ер., “Вестник общественных наук”, N3, 2021, с. 287-292.
- 111.Маргарян Е.Г., Nihon reverse (日本逆 – Nihon gyaku). Японский Отелло или сказ о том, как сёгун Ода арапа женил, Е., “Сборник научных статей. По материалам 4-ой японоведческой международной научно-практической конференции: «Ex Oriente Lux. Изменение мировоззренческой парадигмы от европоцентризма к универсализму»”, 2021, с 7-26.
- 112.Маргарян Е.Г., Из истории британских исследований эллинизма, М., “Диалог со временем“, вып. 74, 2021, с. 169-184.
- 113.Маргарян Е.Г., Ружанский В.Г., Армено-Иудаика: сравнительный анализ истории евреев и армян в контексте государственного строительства, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտություններ», N2, 2021, էջ 99-107.
- 114.Марукян А.Ц., Историко-правовой анализ советско-турецкого Московского договора 1921 года «О дружбе и братстве», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2021, էջ 3-19:
- 115.Марукян А.Ц., Политико-правовой анализ «Трехстороннего заявления о прекращении огня в Нагорном Карабахе» 10 ноября 2020 года, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N1, 2021, էջ 33-58:
- 116.Марукян А.Ц., Сравнительный анализ этапов и механизмов осуществления Геноцида армян в Османской империи и Руандийского геноцида, Ե., «Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտի», N1/2, 2021, էջ 88-111:
- 117.Махмуриян Г.Г., Тема уничтожения города Шуши и геноцида его армянского населения 23-26 марта 1920 г. в отечественной и зарубежной историографии, «Ադրբեջանի ցեղասպանական վարքը. Պատմություն և արդիականություն (Գրավարարական գնահատականից մինչև միջազգային դատարան)» Շուշիի հայ բնակչության ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին նվիրված միջազգային առցանց գիտաժողովի (Արցախի Հանրապետություն, ք. Շուշի 2020 թ. 15-16 հուլիսի) զեկուցումների ժողովածու, Եր., 2021, (էջ 423-442).
- 118.Махмуриян Г.Г., Трагедия города Шуши 23–26 марта 1920 г. в отечественной и зарубежной историографии, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2 (217), 2021, էջ 112-133:
- 119.Махмуриян Г.Г., Нахичеванская область в контексте Московского договора и русско-турецко-азербайджанских отношений 1920–1921 гг., Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտություններ», N2, 2021, էջ 9–36:
- 120.Махмуриян Г.Г., К историко-политической оценке Московского договора от 16 (18) марта 1920 г. в: Столетие подписания Московского и Карсского договоров 1921 года и проблемы их денонсации, под ред. М.А.Васькова, М.-Ер., Эдит Пресс, 2021, с. 472-490.
- 121.Мелконян А.А., Участие воинов-армян в битве за Кавказ (25 июля 1942 г.-9 октября 1943 г.) соавтор: Арутюнян К.), Единство и братство народов Кавказа – решающий фактор победы в Битве за Кавказ (к 80-летию начала Великой Отечественной войны 1941-1945

- гг.), сборник материалов Международного научно-практического форума (г. Пятигорск, 8 октября 2021 г.), Ставрополь, изд-во СКФУ, 2021, с. 223-231.
122. Саакян Р.О., Первый съезд народов Востока (стенографический отчет: Армения и Армянский вопрос), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2(662), 2021, էջ 37–66:
123. Тунян В.Г., Г.А. Петросян, Закавказье в дипломатических перипетиях: становление Армянской независимой государственности (февраль 1917-июнь 1918 гг.), Ер., изд. «ЕГУ», 2019, 324 с., Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N5, 2021, էջ 162-164 (գրախոսություն):
124. Тунян В.Г., Дебаты о признании Геноцида армян в начале XXI в., Армяне Юга России. IV международная научная конференция, 28-29 сентября 2021 г., Ростов-на-Дону, 2021, с. 368-376.
125. Тунян В.Г., Новое прочтение» этноконфликта армян и закавказских татар» в 1905-1906 гг., Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N1, 2021, էջ 3-10:
126. Тунян В.Г., Отношения Российской и Османской империй в конце XVIII в. – 1806 г. Союзничество и конфронтация, Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N5, 2021, с. 3-10:
127. Тунян В.Г., Стереотипы Геноцида армян, Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N2, 2021, էջ 3-13.
128. Тунян В.Г., Э.Г. Минасян, Армянки в годы второй мировой и великой отечественной войны (1939-1945), Ростов-на-Дону–Таганрог, изд. Южного федерального университета, 2021, 284 с., Ե., «Պատմություն և սշակույթ» հանդես, N1, 2021, էջ 252-254 (գրախոսություն):
129. Хачатрян К.Г., Проблема территорий и границ Армении в 1918-1923 гг., Ставрополь, “Феномен границ в истории и исторической памяти” сборник докладов международной конференции“, 2021, с. 353-361.
130. Шагиданова К.И., Армянский торговый капитал в экономике российского государства конца XVII-начала XVIII вв., М., изд. “Наукофера”, N9, 2021, с. 22-27.
131. Шагиданова К.И., Роль армянского торгового капитала в экономике российского государства второй половины XVII века, Ставрополь, “Гуманитарные и юридические исследование” научно-теоретический журнал, N3, 2021, с. 79-86.
132. Avagyan K.R., The First Armenians in America During the Colonial Period (Beginning of 17<sup>th</sup>-First Half of 18<sup>th</sup> Centuries), Y., “Fundamental Armenology,” E-Journal of the NAS RA, N1, 2021, pp. 6-13.
133. Bablumyan A.R., The Armenian population of Arghana Maden Sanjak of Province Diarbekir (Tigranakert) at the End of XIX–Beginning of XX centuries, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 43-62:
134. Bakhchinyan A.H., Matiossian V., Eleonora Duse and the Armenians, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 60-75:
135. Bakhchinyan A.H., Armenian Merchants of New Julfa in Northern Europe (Seventeenth Century), “Armenian Communities of Persia/Iran. History, Trade, Culture,” Ed. by Richard G. Hovanisian, Mazda Publishers, 2021, pp. 161-188.
136. Fishenkjian A.A., The Syrian–Armenians’ to the Iraqi–Armenians Sheltered in Syria as a Result of the 2003 Iraq War, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N2, 2021, էջ 80-89:

137. Gevorgyan Z.H., “La Armenia de Cilicia en la encrucijada del comercio Este-Oeste” el gran potencial civilizatorio del pueblo armenio.- <https://soyarmenio.com/opinion/la-armenia-de-cilicia-en-la-encrucijada-este-oeste/>
138. Ginosyan N.L., Arshak Safrastyan on the Treaty of Sevres and the Arbitration of the President W. Wilson Concerning the Frontier Question, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N1, 2021, էջ 240–246.
139. Ginosyan N.L., Great European Powers Bowing Before the Turkish Brigands Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N3, 2021, էջ 233–241.
140. Grigoryan S.M., Transformations of the Islamic Extremism and the Emergence of the “Islamic State” (from the end of 20th century till 2014), Bulletin of the Institute of Oriental Studies, NAS, Volume I (35), Issue 2, 2021, pp. 155-164.
141. Harutyunyan M.G., I manoscritti del monastero di Gandzasar di Artsakh nella seconda metà del XVII secolo, Санкт-Петербург, «Восточно европейский научный журнал», N5, часть 3, 2021, с. 4-10.
142. Harutyunyan M.G., The coverage of the theatrical life of Artsakh in the second half of the 19<sup>th</sup> century and the beginning of the 20<sup>th</sup> century on the pages of the newspaper “Karabakh” (1911–1912), Kiev (Ukraine), “American Scientific Journal” (“ASJ”), N50/v. 1, 2021, pp. 4-9.
143. Harutyunyan M.G., The problem of studying of the music and painting of Artsakh in the second half of the 19<sup>th</sup> century and the beginning of the 20<sup>th</sup> century in the pages of the Eastern Armenian periodical press, Saint Petersburg, “Eurasian Union of Scientists”, part 1, N7, 2021, pp. 4-10.
144. Harutyunyan M.G., The problem of studying of the church architecture and urban planning art of Artsakh of the second half of the 19<sup>th</sup> century and the beginning of the 20<sup>th</sup> century on the pages of the Eastern Armenian periodical press, St. Petersburg, “Eastern European Scientific Journal”, part 1, N8, 2021, pp. 4-11.
145. Harutyunyan M.G., The problem of studying of the Applied Art of Artsakh of the 19<sup>th</sup> century on the pages of the Eastern Armenian Periodical press, St. Petersburg, “Eastern European Scientific Journal”, part 4, N10, 2021, pp. 4-8.
146. Hovhannisyanyan L.H., The USA Policy on the Armenian Question from the Treaty of Sevres to the W. Wilson’s Arbitral Award, Y., “Review of Armenian Studies”, N2, 2021, pp. 27-42.
147. Hovhannisyanyan L.H., Karen Khachatryan, Hamo Sukiasyan, Gegham Badalyan, Annexation of the Armenian territories to Turkey and Soviet Azerbaijan in the 1920s and 1930s (Yerevan, NAS RA, Institute of History, 2020, 187 pages + 1 loose leaf and 2 maps), Y., “Review of Armenian Studies”, N1, 2021, pp. 247-251 (գրախոսություն).
148. Khosroeva A.R., The Anatomy of Genocide: Karabakh's 44 Day War, Washington, D.C., “Historical Records”, N 808 (1), 2021, pp. 18-42.
149. Khosroeva A.R., Turkey’s Sordid Past, Washington, D. C., “Persecution journal”, April 2021, pp. 5-9.
150. Khosroeva A.R., The Genocide Echo, Washington, D. C., “Persecution journal”, August 2021, pp. 12-18.
151. Khosroeva A.R., Review of Christine Chaillot’s book “The Assyrian Church of the East: History and Geography”, Peter Lang, Oxford-Bern-Berlin-Bruxelles-New York-Wien, 2021, 196 pages, Y., “Review of Armenian Studies”, International Review of Armenian Studies, N3, 2021, pp. 242-247 (գրախոսություն).



152. Khudanyan H.H., New Unpublished Materials From The Personal Funds Of Georgian Prominent Urartologist Giorgi Melikishvili: G. Melikishvili And Armenology. Challenges And Tendencies In Humanity K. Kekelidze Institute of Manuscripts, Tbilisi November 25-26, Tbilisi, "Scientia", pp. 11-30.
153. Makhmourian G.G., Book Review Hovhannisyan Lilit. The Elucidation of the Armenian Question, 1915–1923, in *Historical Science of the Republic of Armenia (1991–2015)* (Yerevan, Institute of History NAS RA, 2020, 384 p.), Ե., «Բանբեր հայագիտության», N2 (26), 2021, էջ 244-251 (գրախոսություն):
154. Melikyan V.H., The Reactions and Decisions of Transcaucasian and Armenian Parties on the Declaration of the Republic of Armenia, Y., "Fundamental Armenology", Issue 2 (14) 2021, p. 32-47.
155. Melkonyan A.A., A New Word about the Issue of "Ararat-Urartu", Ararat-Urartu throughout the Bible, Historical Struggle of Urartu and Assyria: Influence on Israel and Judah, Y., Institute of History NAS RA, 2021, p. 5.
156. Melkonyan A.A., L'action des Délégations Arméniennes à la conférence de Paris, 100 ans après le front de l'Est, l'Arménie et le Levant entre guerres et paix, Lion, 2021, p. 219–222:
157. Melkonyan A.A., La situation extérieure de la République d'Arménie (1918-1920), 100 ans après le front de l'Est, l'Arménie et le Levant entre guerres et paix, Lion, 2021, p. 183–193:
158. Sahakyan R.O., Discussions of the Armenian Question at the Second Congress of the Comintern and the First Congress of the Peoples of the East, Y., "Fundamental Armenology", Issue 2 (14) 2021, p. 48-66.
159. Stepanyan G.S., On the History of the Armenian Sanctuaries of Apsheron Peninsula (an everview), Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես, N1, 2021, էջ 5-32:
- Հոդվածները հրատարակվել են «Հայաստանի Ա. Հանրապետության 100-ամեակ», Գիտաժողովի Նիւթեր (Անթիլիաս, 21–23 Մարտ 2018), Անթիլիաս-Լիբանան, Տպարան Կաթողիկոսության Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 2021, 576 էջ:*
160. Խաչատրեան Կ.Հ., Հայաստանի Հանրապետության Անկման Պատճառները, էջ 252-269:
161. Ղամբարեան Ա.Վ., Հայաստանի Հանրապետութիւնը ԱՄՆ Արտաքին Քաղաքականութեան մէջ, էջ 239-249:
162. Մարութեան Ա., Հայկական Հարցը Հայաստանի Առաջին Հանրապետութեան Արտաքին Քաղաքականութեան Օրակարգում, էջ 304-315:
163. Մելիքեան Վ.Հ., Հայաստանի Հանրապետութեան Հռչակման Նախադրեալները. 1918 Թուականի Մայիսեան Հերոսամարտի Պատմական Նշանակությունը, էջ 59-76:
164. Մելքոնեան Ա.Ա., 1918-1920 թթ. Հայաստանի Հանրապետութեան 100-ամեայ Պատմութեան Գիտաճանաչողական Նշանակութիւնը, էջ 34–52:
165. Յակոբեան Ա.Մ., Հայաստանի Հանրապետութեան Պետական Կառուցվածքը (1918-1920 թթ.), էջ 124-170:
166. Յարութիւնեան Հ.Մ., Արցախը Անդրկովկասում Տէրութիւնների Աշխարհաքաղաքական Հակամարտութիւնների համատեքստում (1918-1920 թթ.), էջ 283-303:
167. Սահակեան Ռ.Օ., Հայոց Պետականութեան Ակունքներում. Վանի Հայկական Իշխանութիւնը (1917–1918 թթ.), էջ 77–102:

168.Սարգսեան Ս.Թ., Հայ Ժողովրդական Կուսակցութեան Գործունէութիւնը Հայաստանի մէջ 1918-1920 Թուականներուն, էջ 193-215:

169.Ստեփանեան Գ.Ս., Պաքուի 1918 թ. Հերոսամարտի նշանակութիւնը Հայաստանի Հանրապետութեան Անվտանգութեան Ապահովման եւ Կայացման Համատեքստում, էջ 103-118:

170.Վարդանեան Գ.Վ., Մշակութային Կեանքը Հայաստանի Առաջին Հանրապետութիւնում, էջ 430-447:

***Հողվածները հրատարակվել են «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին», Պրակ Ա: Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի ծննդեան 200-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 404 էջ:***

171.Ալեքսանյան Հ.Ս., Հայերի թվակազմը Ռուսաստանում 1897-2010 թթ. (ըստ պաշտոնական վիճակագրական տվյալների), էջ 367-384:

172.Ավագյան Բ.Ռ., Մեծ Բրիտանիայի և ԱՄՆ-ի սկզբնաղբյուրները գաղութային ժամանակաշրջանի Ամերիկա մեկնած առաջին հայերի մասին (XVII դ. սկիզբ - XVIII դ. առաջին կես), էջ 255-292:

173.Բախչինյան Ա.Հ., Շվեդ ճանապարհորդ Նիլս Մաթսոն Շիոփինգը Հայաստանի և հայերի մասին, էջ 129-138:

174.Թաշիրյան Է.Խ., Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի «Հայ գաղթօջախների մասին» ձեռագիր հատորը եւ աղբիւրները, էջ 21-37:

175.Խառատյան Ա.Ա., Ուղեգիրները Զմյուռնիայի հայերի մասին (XVII դ. I կես-XIX դ. I կես), էջ 94-111:

176.Մկրտչյան Կ.Գ., Եվրոպական աղբյուրները Պարսկաստանի հայկական գաղթօջախի որոշ հարցերի շուրջ, էջ 162-175:

177.Սարգսյան Վ.Դ., Զավախքի հիմնահարցի վրացական ընկալումները և դրանց վրա ազդող գործոնները (ըստ 1999-2009 թթ. վրացական տպագիր մամուլի նյութերի), էջ 385-399:

178.Ստեփանյան Գ.Ս., Մուտքի խոսք, էջ 5-9:

179.Ստեփանյան Գ.Ս., XV-XVIII դդ. եվրոպական հեղինակների երկերը որպէս Արևելյան Այսրկովկասի հայերի պատմության սկզբնաղբյուր (համառոտ ակնարկ), էջ 112-128:

180.Օհանեան Ս.Տ., Միջագետք(Իրաք)ի հայ գաղթօճախը ըստ Բրիտանական աղբիւրներու, (XIX դար), էջ 192-206:

181.Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Մուհամմետ Ճեմալ Պարուզի «Ժամանակակից Սուրիական Ճեզիրէի ձեւավորման պատմութիւնը» աշխատութեան տեղեկութիւնները դէպի Սուրիա հայերու գաղթի մասին (1915-1945 թթ.), էջ 223-239:

***Հողվածները հրատարակվել են «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական հողվածների ժողովածուում, N1 (22), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 246 էջ:***

182.Խաչատրյան Կ.Հ., Ռեզնանդիվանագիտական պայքարը Զանգեզուրի համար 1920-1921 թթ., էջ 18-33:

183.Հովհաննիսյան Լ.Հ., Զանգեզուրը ԱՄՆ պետդեպարտամենտի փաստաթղթերում (1919-1920 թթ.), էջ 109-120:

184.Մարության Ա.Յ., Գարեգին Տեր-Հարությունյանի (Նժդեհ) դերը Մեծ Ղարաքիլիսայի հերոսամարտում, էջ 52-108:

185.Մելքոնյան Ա.Ա., Սյունիքը հայոց պետականության հոլովույթում (պատմական ակնարկ), էջ 4-17:

186.Սուրբիասյան Հ.Կ., Խորհրդային Հայաստանի Զանգեզուրի գավառի կազմակերպման պատմությունից (1921 թ.), էջ 157-169:

187.Ստեփանյան Գ.Ս., Պողոս Տեր-Դավթյան. մի պայծառ անուն Սյունիքի երկնակամարում, էջ 34-51:

***Հողվածները հրատարակվել են «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական հոդվածների ժողովածուում, N2 (23), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2021, 247 էջ:***

188.Ժամհարյան Գ., «Ազգային զարթոնք»-ի գաղափարական վերահսկողության և սոցիալական արձագանքների հարցի շուրջ, էջ 191-205:

189.Խուդանյան Հ.Հ., Ալզի երկրի առաջին հիշատակումները ասորեստանյան սեպագիր աղբյուրներում (Քա. 13-րդ դ. ), էջ 3-20:

190.Ղազարյան Գ.Խ., Առօրեականության արտացոլումը 1946-1954 թթ. նկարահանված խորհրդահայ ֆիլմերում, էջ 161-177:

191.Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանի հայ համայնքի մասնակցությունը համահայկական նախաձեռնություններին 2000-ական թթ., էջ 206-217:

192.Սուրբիասյան Հ.Կ., Բաքվում խորհրդային Հայաստանի լիազոր ներկայացուցչության գործունեության պատմությունից (1920-1922 թթ.), էջ 148-160:

***Հողվածներ, որոնք լույս են տեսել 2021 թ., բայց թվագրված են 2020 թ. և դուրս են մնացել 2020 թ. հաշվետվությունից***

193.Բախչինեան Ա.Հ., Արուեստաբանութիւնը Հայկազեան հայագիտական հանդէսում, Պէրյութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս. Յոբէլեանական հատոր (1970–2020)», 2020, էջ 127-178:

194.Սուրբիասյան Հ.Կ., Լևոն Շանթի գործունեությունը 1920 թվականին, «Լևոն Շանթ-150. Հոբելյանական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու», Ե., 2020, էջ 137-146:

195.Սուրբիասյան Հ.Կ., Առաքելյան Հ.Ա., Ընտանիքի թեմայի արծարծումը ԺԹ դարի վերջին քառորդին և Ի դարի սկզբին Մայր Աթոռի տպարանում հրատարակված գրքերում, Ս. Էջմիածին, «Էջմիածին», դեկտեմբեր (ԺԲ), 2020, էջ 125-134:

196.Margaryan E.H., Introduction, On the Borders of World-Systems: Contact Zones in Ancient and Modern Times., Oxford, “Archaeopress”, 2020, p. 1-5. Collective monograph, Executive editor Margaryan E. H., Oxford, “Archaeopress”, 2020, p. 150.

197. Margaryan E.H., The Euphrates frontier in the Byzantine period. Undergoing the new reality // On the Borders of World-Systems: Contact Zones in Ancient and Modern Times, Oxford, “Archaeopress”, 2020, p. 6-58. Collective monograph, Executive editor Margaryan E. H., Oxford, “Archaeopress”, 2020, p. 148.

198.Melikyan V.H., Adoption of the program-declaration of Transcaucasian Seim and its legislative activities (February-march), Y., “Fundamental Armenology”, N 2 (12), 2020, pp. 187-208.

199.Mousheghian A.Kh., Monetary Circulation in Armenia in the Hellenistic and Parthian - Roman periods /some remarks, “Anabasis”, N 3, 2020, p. 9-20: (SCOPUS)

200.Tajiryan E.Kh., Gregorio d'Aghdollo, 1707-1789, «Gli Studi di storiografia, tradizione, memoria e modernità», Milano, Tradizione Memoria e Modernita - Biblioteca Ambrosiana, 2020, p. 31-45.

201.Tokhatyan K.S., Petroglyphs of Armenia along the Great Silk Road, Budapest, “Studies on Culture along the Silk Road”, v. 2, 2020, pp. 129-154.

202.Vardumyan G.D., Ancient Armenian Cosmogonic and Theogonic Myths, Budapest, “Studies on Culture along the Silk Road”, v. 2, 2020, pp. 167-183.

*Հոդվածները հրատարակվել են «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական հոդվածների ժողովածուում, N21, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2020, 177 էջ:*

203. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ղուկաս Կարնեցու դավանաբանական գործունեությունը, էջ 59-72:

204. Բաբլումյան Ա.Ռ., Արևմտյան Հայաստանի Դիարբեքիի (Տիգրանակերտ) գավառի հայ բնակչությունը XIX դարի վերջերին- XX դարի սկզբներին, էջ 91-119:

205. Թոխաթյան Կ.Ս., Գործիքը, փոխադրամիջոցը և կառույցները Հայաստանի ժայռապատկերներում, էջ 3-20:

206. Խաչատրյան Հ.Ա., Հայոց մարզպանների կառավարման հարցի շուրջ (VI դ. երկրորդ կես-VII դ. 30-ական թթ.), էջ 35-58:

207. Հակոբյան Հ.Հ., Քրիստոնեության հաստատումը Մեծ Հայքի պետական կառավարման համակարգում, էջ 21-34:

208. Մկրտչյան Կ.Գ., Հայոց ցեղասպանության տարելիցների հիշատակումը Իրանի հայ համայնքում 2000-2003 թվականներին, էջ 120-130:

209. Քոսյան Լ.Ս., Կովկասի Կառավարչապետության ցուցաբերած օգնությունը արևմտահայ գաղթականությանը 1890-ական թվականներին, էջ 73-90:

1. Պատմության ինստիտուտ

Տնօրեն՝ ակ. Ա. Մելքոնյան

Փոխտնօրեն՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան

Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ. Մուրադյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ [history@sci.am](mailto:history@sci.am) և [patminst@sci.am](mailto:patminst@sci.am)

Կայքէջ՝ [www.academhistory.am](http://www.academhistory.am)

Մասնագիտական խորհուրդ 004՝ «Հայոց պատմություն»

Նախագահ՝ ակ. Ա. Մելքոնյան, գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ. Մուրադյան

2. Հաշվետու տարում պաշտպանված դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների քանակը:

Պաշտպանվել է 3 թեկնածուական ատենախոսություն:

3. Տեղեկություններ հաշվետու տարում պատվավոր կոչումների և պարգևատրումների արժանացած գիտնականների մասին:

Կլիմենտ Հարությունյանը պարգևատրվել է ՀՀ ՊՆ «Ծովակալ Իսակով» մեդալով:

Երվանդ Մարգարյանը պարգևատրվել է Հայ-Ռուսական համալսարանի ոսկե մեդալով

4. Գիտության և կրթության ոլորտում համագործակցությունը ՀՀ բուհերի և այլ կազմակերպությունների հետ՝ նշելով համատեղողների թվաքանակն ըստ կազմակերպությունների, յուրաքանչյուր կազմակերպության հետ համատեղ հրապարակումները:

ՀՀ ԳԱԱ Հրաչյա Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ - 1

ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն (Մագիստրատուրա) - 6

Երևանի պետական համալսարան - 6

Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան - 3

Երևանի պետական տնտեսագիտական համալսարան - 1

Հայ-Ռուսական համալսարան - 1

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան-1

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հենակետային վարժարան - 1

Գորիսի պետական համալսարան - 1

Երևանի «Գլաձոր» համալսարան - 1

Արևմտյան Ուկրաինայի ազգային համալսարանի Երևանի կրթագիտական ինստիտուտ-1

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր - 1

Մայր Աթոռ Ս.Էջմիածնի Գևորգյան հոգևոր աստվածաբանական ճեմարան - 1

Սևանի Վազգենյան հոգևոր դպրանոց - 1

Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիա - 1

Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտ - 1

Հայաստանի ամերիկյան համալսարան - 1

Երևանի Պ. Չայկովսկու անվան երաժշտական միջնակարգ մասնագիտական դպրոց - 1

Երևանի թիվ 47 միջնակարգ դպրոց - 1

Երևանի թիվ 112 ավագ դպրոց - 1

Երևանի հենակետային բժշկական քոլեջ - 1

«Շահամիր Շահամիրյան»-ի անվան կրթահամալիր - 1

«Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲՀ «Ուսումնա-սպորտային համալիր» հիմնարկ - 1

Հայաստանի Հանրային ռադիո - 1

«ՎԷՄ» համահայկական հանդես - 1

«Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես - 2

«Регион и мир», научно-аналитический журнал-1

Երկիր մեդիա - 1

***Համատեղ հրապարակումները ' 2***

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի պատմության և հասարակագիտության ֆակուլտետի և ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի հետ - մեկ գիտաժողով,

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի «Հայաստանը 1920-1991 թթ.» գիտական լաբորատորիայի հետ - մեկ կլոր սեղան-քննարկում

Հայաստանի ազգային արխիվի հետ - մեկ գիտաժողով

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի, ՀՅԴ Հայ դատի կենտրոնական խորհրդի, «Արևմտահայոց հարցերի ուսումնասիրության կենտրոն» գիտահետազոտական հիմնադրամի հետ - մեկ գիտաժողով

**2021թ. թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ**

№	Կազմակերպությունը	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (6) և ֆինանսավորման ծավալը (172,565.9 հազ. դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային ֆինանսավորում	Գիտկոմից ստացված այլ ֆինանսավորում	Տնտ.պայմանագրեր
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	-	147944.8	24621.1	

**Արտոնագրային ցուցանիշներ**

№	Կազմակերպությունը	Արտոնագրերի հայտերի թիվը	Դրական որոշումների թիվը	Ստացված արտոնագրերի թիվը
1	2	3	4	5

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի անցկացրած հանրապետական և միջազգային  
գիտական միջոցառումներ**

№	Միջոցառման անվանումը	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	այդ թվում՝ արտ. երկրներից
1	Գիտաժողով նվիրված «Հայ ժողովրդի մասնակցությունը Երկրորդ աշխարհամարտին»	Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի մեծ դահլիճ 8.02.2021 Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի պատմության և հասարակագիտության ֆակուլտետ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտ, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	2	2
2	Մոսկվայի պայմանագրի 100-ամյակին նվիրված կլոր սեղան-քննարկում	ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստերի դահլիճ 18.03.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի «Հայաստանը 1920-1991 թթ.» գիտական լաբորատորիա	5	5
3	Հանրապետական գիտաժողով՝ «Լեռնահայաստան-100»	Գորիս-Տաթևի վանական համալիր 26-27 ապրիլի 2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, Հայաստանի ազգային արխիվ	6	

4	«Հայաստանի Ա. Հանրապետության 100-ամեակ. Գիտաժողովի նիւթեր (21-23-մարտ 2018)» գրքի շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստերի դահլիճ 18.05.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	40	7
5	Վերակազմյալ հնչակյան կուսակցության ստեղծման 125 և Արփիար Արփիարյանի ծննդյան 170 ամյակներին նվիրված միջազգային գիտաժողով	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 01.06.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	8	2
6	Հանդիպում Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» սերբերեն թարգմանության հրատարակիչ Վենա Պասիչի և սերբագետ, գրքի խմբագիր Բաբկեն Սիմոնյանի հետ	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 15.06.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	55	2
7	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի Երիտասարդ գիտաշխատողների XLI գիտական նստաշրջան	ՀՀ ԳԱԱ գիտաժողովների տուն (ՀՀ Կոտայքի մարզ, Գ. Արզական) 3-4.07.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	13	
8	Արծվի Բախչինյանի և Լուկա Յոկսիմովիչ Բարբաթի «Հայերը և սերբերը պատմության քառուղիներում: Հայ-սերբական պատմամշակութային կապերի պատմությունից (միջնադարից մինչև այսօր)» գրքի շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 12.10.2021 թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	30	2



9	<p>1921 թ. Մոսկվայի և Կարսի պայմանագրերի 100-ամյակին նվիրված «Հայաստանը և տարածաշրջանը. Դասեր, արժևորումներ, հեռանկարներ» խորագրով միջազգային գիտաժողով</p>	<p>ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նիստերի դահլիճ 19-21.10.2021 թ.  ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ ՀՅԴ Հայ դատի կենտրոնական խորհուրդ «Արևմտահայոց հարցերի ուսումնասիրության կենտրոն» գիտահետազոտական հիմնադրամ</p>	3	9
10	<p>Ռեժիսոր Խաչատուր Մարգարյանի «Նախիջևան. կորսյալ Աշխարհ» պատմավավերագրական ֆիլմի ցուցադրություն</p>	<p>ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 29.10.2021 թ.</p>	35	
11	<p>«Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին» խորագրով միջազգային երկրորդ գիտաժողով (առկա և առցանց)՝ նվիրված Կալկաթայի Հայոց մարդասիրական ճեմարանի հիմնադրամ 200-ամյակին (1821-2021 թթ.)</p>	<p>ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 02.11.2021 թ.  ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ</p>	10	5
12	<p>«Բարեգործությունը հայոց մեջ» խորագրով միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» հիմնադրման 140-ամյակին</p>	<p>ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 16.11.2021 թ.  ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ</p>	11	2

13	«Հայոց ցեղասպանության մշակութային և նյութական հետևանքների հաղթահարման մեթոդաբանությունն ու գործիքակազմը» կոլեկտիվ մենագրության շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 25.11.2021թ. ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	2	
----	---	--	---	--

Աղյուսակ 4

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի աշխատակիցների արտասահման (այդ թվում՝ ԱՊՀ երկրներ) կատարած գործուղումներ**

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Գործուղված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովների և մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	ԱՄՆ		1	1
2		Վրաստան			1
3		Բելառուս			1
4		ՌԴ			3
5		Սերբիա			1
6		Քաթար			1

Աղյուսակ 5

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում արտասահմանյան գիտնականների ընդունելություն**

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Ընդունված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովների և մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	Սերբիա		2	2

		ՌԴ Ստավրոպոլի պետական համալսարան		3	
--	--	---	--	---	--

Աղյուսակ 6

**Կազմակերպության միջազգային դրամաշնորհներ**

№	Կազմակերպությունը	Թեմայի անվանումը	Հիմնադրամի կամ կազմակերպության անվանումը	Դրամաշնորհի ժամկետը		Ֆինանսավորման ծավալը (\$, €, GBP, руб., դր. և այլն)		Թեմայի ղեկավարը
				սկիզբ	ավարտ	ընդհանուր	2021թ. համար	
1	2	3	4	5		6	7	8

Աղյուսակ 7

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատողների 2021 թ. հրապարակումների ընդհանուր քանակը**

№	Կազմակերպությունը	Մենագրություններ, հոդվածների ժողովածուներ, գլուխ(ներ) գրքերում		Ուսումնական ձեռնարկներ, դասագրքեր		Հոդվածներ գրախոսվող ամսագրերում		Հոդվածներ գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
1	Պատմության ինստիտուտ	19	5	2		115	32	41	21		

## Տվյալներ ԳԱԱ համակարգում գործող մասնագիտական խորհուրդների վերաբերյալ

№	Կազմակերպությունը	Ատենախոսության խորհրդի ծածկագիրը	Մասնագիտության ծածկագիրը և անվանումը	Խորհրդի նախագահը, գիտքարտուղարը (գիտ.աստիճան, անուն, ազգանուն)	2021թ. կազմակերպության աշխատակիցների կողմից պաշտպանված ատենախոսությունների թիվը	
					դոկտորական	թեկնածուական
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	004	Է.00.01 (Հայոց պատմություն) Է.00.05 (Պատմագրություն, աղբյուրագիտություն)	պ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Ա. Մելքոնյան պ.գ.թ., դոցենտ Հ. Մուրադյան		3

## ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի աշխատողների թվաքանակի ամփոփ տվյալներն առ 01.01.2022թ.

№	Կազմակերպությունը	Աշխատողների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատողների ընդհանուր թիվը	ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսներ	ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
1	Պատմության և ինստիտուտ	99	70	1	1	16	44

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում աշխատող գիտական կադրերի 2021թ. առեստավորման արդյունքները**

	Գիտական կադրերի թիվը	Առեստավորման ենթակա անձանց թիվը	Առեստավորմանը մասնակցած անձանց թիվը	Առեստավորման արդյունքները				
				համապատասխանել են զբաղեցրած պաշտոններին	բարձրացվել են զբաղեցրած պաշտոնները	իջեցվել են զբաղեցրած պաշտոններից	ազատվել են աշխատանքից	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<b>Գիտական պաշտոններ</b>								
1	Կրտսեր գիտաշխատող	7	7	7	5	2		
2	Գիտաշխատող	10	10	10	10			
3	Ավագ գիտաշխատող	27	27	26	22		4	
4	Առաջատար գիտաշխատող	18	18	18	16		2	
5	Գլխավոր գիտաշխատող	3	3	3	3			
<b>Ընդամենը՝</b>		65	65	64	56	2	6	
<b>Ճարտարագիտատեխնիկական պաշտոններ</b>								
1	Լաբորանտ կամ ճարտարագետ							
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Ավագ լաբորանտ կամ ավագ ճարտարագետ		4	4		4		
<b>Ընդամենը՝</b>			4	4		4		
<b>Գիտական ղեկավար պաշտոններ</b>								

1	Գիտական խմբի ղեկավար							
2	Լաբորատորի այի վարիչ							
3	Մեկտորի վարիչ							
4	Բաժանմունքի ղեկավար							
5	Կենտրոնի ղեկավար							
6	Այլ ղեկավար պաշտոններ							
<b>Ընդամենը՝</b>								
<b>ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝</b>								

Ինստիտուտի տնօրեն

Ա.Ա. Մելքոնյան

Ինստիտուտի գլխավոր տնօրեն

Հ.Ղ. Մուրադյան

**ANNUAL REPORT**  
**On the Main Results of the Scientific and Scientific-Organizational Activities of the**  
**Institute of History of NAS RA for 2021**

**1. The most important results.**

*Within the framework of the theme " Armenia and Armenians in the modern period. The Armenian question and the Armenian Genocide " (headed by Doctor of Sciences in History K. Khachatryan)* a collective work on the problem of Armenian territories forcibly annexed to Kemalist Turkey and Soviet Azerbaijan in 1920-1930 was published in English. The work provides an opportunity for a foreign reader to get an idea of the process of drawing the borders of the Republic of Armenia and the Republic of Artsakh. The fact of Azerbaijani aggression against the Republic of Armenia and Artsakh until 2020 is substantiated, as a result of which a number of territories that are part of the latter were transferred to Soviet Azerbaijan and Turkey in the noted years. This is of actual importance both from a historiographical and political science point of view.

A.M. Hakobyan's book "The Moscow and Kars Treaties in the Fate of the Armenian People" outlines the history of the signing of two closely related Moscow and Kars Treaties in 1921, which left a deep mark on the historical and political fate of Armenia and the Armenian people. The diplomatic preparations for the conferences of the same name, their progress and the texts of signed agreements with annexes are presented. Historical, critical and comparative analysis of the articles of the agreements has been carried out. Special attention is paid to the Armenian-Turkish territorial-border problems. The author made an attempt to consider the legality of these treaties, their compliance with international treaty law, etc. An attempt is also made to compare the circumstances of the conclusion of these two agreements that infringe on Armenian interests, as well as to compare them with modern realities.

**2. Results obtained on the basis of basic financing:**

*Within the framework of the theme " The Armenian Statehood from the Ancient Times to 1918" (headed by Academician of the NAS RA A. Melkonyan)*

- Ashot Melkonyan's collection "Historical Studies", which includes articles and reports of the author published in various scientific journals over the past decade. The materials relate to the Armenian Genocide, statehood, national liberation movements, the history of demography and other issues.

- Unpublished works of Archbishop Hovsep Arghoutyan (compiled by H. Amirjanyan), in which primary sources are presented to the reader - the works of the Armenian spiritual, political and cultural figure of the XVIII century, the head of the Armenian diocese of Russia Archbishop Hovsep Arghoutyan "Diary" and "Davdar" ("Account book") with notes and a preface. These are important primary sources for studying the Armenian diaspora in Russia.

- Collection " The 100th Anniversary of the First Republic", which includes materials of the conference held in March 2018 in Antelias.

*Within the framework of the theme "Armenia and Armenians in the modern period. The Armenian Question and the Armenian Genocide" (head by the Doctor of Sciences in History K. Khachatryan) were published*

- Valery Tunyan's work "Falsifications of the History of the Armenian Question and the Armenian Genocide in Western Historiography. The end of the twentieth century - the beginning of the XXI century." The study analyzes the political and myth-making views on the Armenian

question and the Armenian Genocide, affecting their genesis, evolution and development by a number of foreign historians, as well as ideas about the national path of the Armenian people for freedom. It is shown that the constructions carried out correspond to the historical realities of the Armenian Golgotha of 1915. The features of the target orientation of myths and the attitudes of engaged researchers are critically examined. The policy of the leading powers on the Armenian issue and the Armenian Genocide, as well as the interaction of Turkey and Azerbaijan on the denial of their significance, were touched upon.

- The work of Artsvi Bakhchinyan and Hakob Asatryan "Armenians in the Czech Republic and Slovakia (from the beginning to the present day)", which presents the history of the presence of the Armenians in Czechoslovakia, historical and cultural ties between Armenians and Czechs, Slovaks.

- Kliment Harutyunyan's book "The Armenian Naval Pilots in the Great Patriotic War (1941-1945)". The book highlights for the first time the exploits of Armenian naval pilots in the Great Patriotic War (1941-1945) on the basis of new archival data revealed in the Central Naval Archive of the Ministry of Defense of the Russian Federation.

- Collection "Foreign Sources on Armenian Colonies. Edition A", which includes materials of the international conference dedicated to the 200th anniversary of the birth of St. Father Ghevond Alishan. It contains a huge amount of material on the population of Armenian communities, economy, relations with other peoples, culture, education and the numerous realities of the intra-community life of the Armenian population.

- Collection "Problems of Syrian Armenians: History and Modernity", which includes materials of the Republican scientific conference on historical and current problems of Syrian Armenians, held on June 26, 2017 at the Institute of History of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia.

*Within the framework of the theme "Source studies and historiography" (the scientific supervisor Candidate of Sciences in History A. Shahnazaryan) the following books are published*

- "Armenia in Documents of the U.S. Department of State, 1917-1920" /Compiled and transl. By Gayane G. Makhmourian. The book with documents and materials from the U.S. Department of State, stored at the National Archives of Armenia, recounts the process of shaping of the U.S. policy course, accompanied with delivery of relief and assistance, afforded to Armenian people in overcoming its extremely grave conditions and terrible plight of the Republic of Armenia in 1918-1920. The book gives an account of the top-level negotiations at the Paris Peace Conference of 1919-1920 concerning the future of Armenians and their State; as well as represents the trip counsel by General J. Harbord's Military Mission; and the activities of Armenian Government, aimed at cooperation with American Administration. This collection contains the correspondence exchange between Executives of the Republic of Armenia and President of the USA W. Wilson in common with letters for and from the President-to-be H. Hoover. Besides, it represents practically all that covered Armenia and its problems at parleys, conducted in Paris in 1919-1920.

- Two issues of the collection of scientific articles "Questions of History of Armenia", Institute of History of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia.

### **3. Results of thematic financing:**

*Within the framework of the theme "The Armenian Question in International Relations (1895-1923)" (scientific supervisor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Professor A. Melkonyan), documents stored in the National Archive of Armenia, newspapers and books stored in the Fundamental Library of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia and national libraries of Armenia were studied. 4 scientific articles were published; 1 report was presented at the conference.*



*Within the framework of the theme "Printing in Eastern Armenia from the Establishment of the Tsarist Regime to the Sovietization of the Republic of Armenia (1828-1920)"(under the leadership of Candidate of Sciences in History H. Sukiasyan)* during the last year of work one collection of articles and 3 scientific articles were published, 2 reports were presented at conferences as well.

In the collection of articles published by H. Sukiasyan and S.Petoyan "Book Printing in Eastern Armenia in 1828-1920", the research problems were the circumstances of the founding and operation of printing houses in Eastern Armenia, including issues related to the censorship of books and the press. The source-study significance of small Eastern Armenian publications of the late 19th and early 20th centuries, the organization of the printing business in the Republic of Armenia, the problems of the existence of "forbidden literature", the distribution of books and noticeable cultural influence are revealed.

To study these issues, it was important to investigate the documents stored in the National Archive of Armenia, the Mashtots Matenadaran, the Museum of Literature and Art, the National Archive of Georgia. In the course of the study, more than two dozen books published on the territory of Eastern Armenia were identified and remained unknown to researchers until now (therefore, they remained outside the bibliographic lists of the "Armenian book"). It's the applied side of the work. As a result, valuable conclusions and findings were made about the organization of book publishing in Eastern Armenia in the XIX century and at the beginning of the XX century.

*Within the framework of the research theme "White Pages" of the history of Soviet Armenia. From National Awakening to Independence (1965-1991) "* (headed by Doctor of Sciences in History, Prof. K. Khachatryan) G. Zhamharyan's article devoted to ideological control and social responses of the national awakening in Soviet Armenia was published. The article discusses the events that took place on April 24, 1965 in Yerevan and their responses in society. It is shown that, despite the wide publicity of these events within the framework of party, state officials and intelligentsia, they did not receive a wide response from ordinary Soviet citizens.

The documents studied in the National Archive of Armenia and its branches make it possible to make the reefs of the stability of the Soviet system, shortcomings and abuses that seemed to be in the 1960s and 70s the subject of research, to identify the problems of the repatriates of the 1970s.

#### **4. The applied working out (no).**

Director of the Institute of History,  
Academician of NAS RA

A. A. Melkonyan

Scientific Secretary of the Institute of History,  
Candidate of History, associate professor

A. Gh. Muradyan

**О Т Ч Е Т**  
**об основных результатах**  
**научной и научно-организационной деятельности**  
**института истории НАН РА за 2021 г.**

**1. Наиболее важные результаты.**

*В рамках темы «Армения и армяне в новейший период. Армянский вопрос и Геноцид армян» (руководитель д.и.н. К. Хачатрян)* на английском языке издан коллективный труд по проблеме армянских территорий, насильственно присоединенных к кемалистской Турции и Советскому Азербайджану в 1920-1930 гг. Работа дает возможность иностранному читателю получить представление о процессе проведения границ Республики Армения и Республики Арцах. Обосновывается факт азербайджанской агрессии против республик Армения и Арцах до 2020 года, в результате чего ряд территорий, входящих в состав последних, отошли к Советскому Азербайджану и Турции в отмеченные годы. Это имеет актуальное значение как с историографической, так и с политологической точки зрения.

В книге А.М. Акопяна "Московский и Карсский договоры в судьбе армянского народа" в общих чертах изложена история заключения в 1921 году двух, тесно связанных между собой - Московского и Карсского договоров, которые оставили глубокий след в исторической и политической судьбе Армении и армянского народа. Представлены дипломатическая подготовка к одноименным конференциям, их ход и тексты подписанных договоров с приложениями. Осуществлен историко-критический и сравнительный анализ статей договоров. Особое внимание уделено армяно-турецким территориально-пограничным проблемам. Автор сделал попытку рассмотреть вопросы законности этих договоров, их соответствие международному договорному праву и т.д. Сделана также попытка сопоставить обстоятельства заключения этих двух, ущемляющих армянские интересы, договоров, а также сравнить их с современными реалиями.

**2. Результаты, полученные на основе базового финансирования:**

*В рамках темы «Проблемы армянской государственности с древнейших времен до 1918 года» (руководитель академик НАН РА А. Мелконян) были изданы:*

- Сборник Ашота Мелконяна «Исторические исследования», в который включены статьи и доклады автора, опубликованные в различных научных журналах за последнее десятилетие. Материалы касаются Геноцида армян, государственности, национально-освободительных движений, истории демографии и других проблем.

- Неопубликованные труды архиепископа Овсеп Аргутяна (составитель А. Амирджанян), в которых на суд читателя представляются первоисточники - труды армянского духовного, политического и культурного деятеля XVIII века, главы армянской епархии России архиепископа Овсеп Аргутяна "Дневник» и "Давдар"("Счетная книга") с примечаниями и предисловием. Это важнейшие первоисточники для изучения армянской диаспоры России.

- Сборник "100-летие Первой Республики", в который включены материалы конференции, состоявшейся в марте 2018 года в Антилиасе.

*В рамках темы «Армения и армяне в новейший период. Армянский вопрос и Геноцид армян» (руководитель д.и.н. К. Хачатрян) были опубликованы*

- Работа Валерия Туняна «Фальсификации истории Армянского вопроса и Геноцида армян в западной историографии. Конец XX в. - начало XXI в.». В исследовании проведен анализ политмифотворческих воззрений об Армянском вопросе и Геноциде армян, затрагивающих их генезис, эволюцию и развитие со стороны ряда зарубежных историков, а также представления о национальном пути армянского народа за свободу. Показано соответствие приводимых построений историческим реалиям Армянской Голгофы 1915 г. Критически рассмотрены особенности целевой направленности мифов и установки ангажированных исследователей. Затронуты политика ведущих держав к Армянскому вопросу и Геноциду армян, а также взаимодействие Турции и Азербайджана по отрицанию их значимости.

- Труд Арцви Бахчиняна и Акопа Асатрянна «Армяне в Чехии и Словакии (с начала до наших дней)», в котором представлены история присутствия армян в Чехословакии, историко-культурные связи между армянами и чехами, словаками.

- Работа Климента Арутюняна «Морские летчики-армяне в Великой Отечественной войне (1941-1945 гг.)». В книге на основе новых архивных данных, выявленных в Центральном военно-морском архиве министерства обороны Российской Федерации, впервые освещаются подвиги морских-летчиков армян в Великой Отечественной войне (1941-1945 гг.)

- Сборник "Иностранные источники об армянских колониях. Издание А", в который включены материалы международной конференции, посвященной 200-летию со дня рождения Св. отца Гевонда Алишана. Сборник содержит огромный объем материала о численности населения армянских общин, экономике, взаимоотношениях с другими народами, культуре, образовании и многочисленных реалиях внутриобщинной жизни армянского населения.

- Сборник "Проблемы сирийских армян: история и современность", в который включены материалы республиканской научной конференции, посвященной историческим и актуальным проблемам сирийских армян, состоявшейся 26 июня 2017 г. в Институте истории НАН РА.

***В рамках темы «Источниковедение и историография» (научный руководитель к.и.н. А. Шахназарян) было опубликовано***

- “Армения в документах Государственного департамента США 1917-1920гг.”, Сост. Г. Г. Махмуриян. Сборник документов и материалов Государственного департамента США, хранящихся в Национальном архиве Армении, рассказывает о формировании политического курса и помощи США в преодолении тяжелейшего положения в Республике Армения в 1918-1920 гг.; о переговорах о будущем армян и их государства на Парижской мирной конференции 1919-1920 гг.; о поездке и рекомендациях военной миссии генерала Дж. Харборда и деятельности правительства РА по сотрудничеству с американской администрацией. В коллекции представлена переписка руководства РА с президентом США В. Вильсоном и будущим президентом Г. Гувером; а также практически все, что относилось к Армении на парижских переговорах 1919-1920 гг.

- 2 номера сборника научных статей «Вопросы истории Армении », Институт истории НАН РА.

### **3. Результаты тематического финансирования.**

*В рамках темы "Армянский вопрос в международных отношениях (1895-1923 гг.)" (научный руководитель Академик НАН РА, профессор А. Мелконян)* изучены документы, хранящиеся в Национальном архиве Армении, газеты и книги, хранящиеся в фундаментальной библиотеке НАН РА и национальных библиотеках Армении. Изданы 4 научные статьи, 1 доклад представлен на конференции.

*В рамках темы "Книгопечатание в Восточной Армении от установления царского режима до советизации Республики Армения (1828-1920 гг.)" (руководитель к.и.н., доцент А. Сукиасян)* на протяжении последнего года работы были изданы один сборник статей и 3 научные статьи, на конференциях было представлено 2 доклада.

В изданном А.Сукиасяном и С. Петояном сборнике статей «Книгопечатание в Восточной Армении в 1828-1920 годах» проблемами исследования стали обстоятельства основания и деятельности типографий на территории Восточной Армении, в том числе вопросы, связанные с цензурой книг и прессы. Раскрыты источниковедческое значение не крупных восточноармянских изданий конца 19-го и начала 20-го веков, организация печатного дела в Республике Армения, проблемы существования "запрещенной литературы", распространения книг и заметного культурного влияния. Для изучения этих вопросов было важно исследование документов, хранящихся в Национальном архиве Армении, Матенадаране им. Маштоца, музее литературы и искусства, Национальном архиве Грузии. В ходе исследования было выявлено более двух десятков книг, опубликованных на территории Восточной Армении и оставшихся до сих пор неизвестными исследователям (следовательно, оставшихся вне библиографических списков «армянской книги»). Это прикладная сторона работы. В результате были сделаны ценные выводы и заключения относительно организации книгоиздания в 19-м веке и начале 20-го века в Восточной Армении.

*В рамках научно-исследовательской темы ««Белые страницы» истории Советской Армении. От национального пробуждения до независимости (1965–1991)» (руководитель д.и.н., проф. К. Хачатрян)* издана статья Г. Жамгаряна, посвященная идеологическому контролю и социальным откликам национального пробуждения в Советской Армении. В статье были рассмотрены события, произошедшие 24 апреля 1965 года в Ереване и их отклики в обществе. Показано, что, несмотря на широкую огласку этих событий в рамках партийных, государственных работников и интеллигенции, они не получили широкого отклика у рядовых советских граждан. Изученные в Национальном архиве Армении и его филиалах документы дают возможность сделать предметом исследований кажущиеся в 1960-70-х годах рифы стабильности советской системы, недостатки и злоупотребления, выявить проблемы репатриантов 1970-х годов.

4. Прикладных разработок нет.

Директор института,  
академик НАН РА

А.А. Мелконян

Ученый секретарь, к. и. н., доцент

А.Г. Мурадян